

ПОДІЇ РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877–1878 рр. НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ЧЕРНИГОВСКИЕ ГУБЕРНСКИЕ ВЕДОМОСТИ»

У статті на основі аналізу матеріалів газети «Черниговские губернские ведомости» розкриті ступінь і характер впливу Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. як на розвиток Чернігівської губернії, так і всієї Російської імперії. Актуальність роботи обумовлена необхідністю поглиблення дослідження військового конфлікту, використовуючи матеріали тижневика.

Ключові слова: Російська імперія, Російсько-турецька війна 1877–1878 рр., Чернігівська губернія, «Черниговские губернские ведомости».

Комплексне вивчення Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. передбачає аналіз впливу цього міжнародного конфлікту на політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток країн, які брали у ньому участь. Україна в середині XIX ст. не була суб'єктом міжнародних відношень, але її населення було втягнуто у військовий конфлікт, перебуваючи у складі Російської імперії.

У наш час зростає інтерес до Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. у контексті вивчення історії регіонів України. Метою даного дослідження є розкриття ступеня і характеру впливу військових подій на розвиток українських земель на прикладі Чернігівської губернії.

Цінним джерелом є матеріали щотижневої газети «Черниговские губернские ведомости». Дане періодичне видання було офіційним та видавалося з 1838 р. по 1918 р. Газета складалася з двох частин: офіційної та неофіційної. В першій частині публікувалися розпорядження, постанови й повідомлення центральної та місцевої влади, в другій – місцеві новини, а також статті по фольклору, етнографії, лінгвістиці, археології, історії, географії та економічному розвитку Чернігівської губернії і країни в цілому [1, с. 216–217]. Неофіційний відділ до 1845 р. носив назву «Прибавление к Черниговским губернским ведомостям». Перші роки свого існування «Прибавления» представляли собою передрук статей економічного, господарського та історичного змісту з різних столичних видань (переважно з міністерських журналів і сільськогосподарських газет) та відомостей інших губерній. У 50-х рр. XIX ст. «Черниговские губернские ведомости» набули значної популярності. 1867 р. з'явилися «Особые прибавления к Черниговским губернским ведомостям», які до 1869 р. виходили три рази на тиждень, 1870 – чотири, 1871–1872 рр. – три, 1873–1874 рр. – не видавались взагалі, поновлені 1875 р. – два рази на тиждень, з 1876 р. – один раз на тиждень [2, с. 1].

У 1875 р. в Боснії та Герцеговині почалося антитурецьке повстання, основною причиною якого були великі податки, встановлені османським урядом. Придушити повстання у Боснії та Герцеговині, а також проти включення до боротьби Сербії та Чорногорії, була направлена регулярна турецька армія. Навесні 1876 р. спалахнуло повстання в Болгарії з учасниками якого жорстоко розправилася армія [3, с. 20]. Населення Російської імперії не було байдужим до трагедії населення Балканського півострова. Зокрема, «Стародубское общество опеки о больных и раненых воинах» Чернігівської губернії на користь слов'ян Балканського півострова отримало з 29 листопада 1876 р. по 1 січня 1877 р. допомогу на суму 292 руб., у тому числі під час маскараду 6 грудня 1876 р. було зібрано 36 руб. 50 коп., а під час благодійного ярмарку 30 листопада – 209 руб. 65 коп. Від Новгород-Сіверської прогімназії поступив 1 пуд корпю [4, с. 3].

Сербський митрополит Михайло у листі від 29 грудня 1876 р. зазначив, що у розорених турецькими військами областях Боснії, Старої Сербії та Герцеговини до 80 000 тис. жителів та сербських округах: Зайчарському, Княжевацькому, Алексинацькому та Крушевацькому близько 100 000 душ втратили житло і потребують їжі та теплого одягу. Сама Сербія, виснажена боротьбою з турками, не могла прогодувати та одягти таку кількість біженців, тому змушена звернутися по допомогу до Російської імперії [5, с. 1].

Багато жителів різних губерній Російської імперії висловило бажання вступити добровольцями до лав сербської армії. Таким був уродженець Харкова Володимир Августинович Шепп, який певний час жив у Стародубі. Про долю ротмістра у відставці В. А. Шеппа стало відомо завдяки реляції у «Санкт-Петербургских ведомостях», де було вміщено лист з Белграда Дмитра Гирса «Дюнишский погром по рассказам главных участников и очевидцев». Згодом цей лист було опубліковано на сторінках «Черниговских губернских ведомостей». У листі зазначалося, що 11 болгар та росіян, оточених турецькою ротою, вийшли з облоги завдяки багнетам та рукопашному бою. Серед них був і В. А. Шепп, який прийшов на допомогу пораненому російському офіцеру

Суворову. В. А. Шепп, «мужчина страшной толщины и силы, подбежал на помощь раненому и страшным ударом ружейного приклада в дребезги разнес голову турецкого офицера и вывел Суворова». Після Дюніського бою В. А. Шепп із значними пораненнями потрапив до сербського шпиталю [6, с. 3–4].

Останньою спробою налагодження відносин між Османською та Російською імперіями був Лондонський протокол, підписаний 19 березня 1877 р. та дві декларації. В першій зазначалося, що Туреччина має розпочати демобілізацію та реформи. Друга декларація застерігала: наразі, якщо згода про спільне роззброєння не буде досягнута, то протокол буде вважатися таким, що втратив силу. Османська імперія відхилила Лондонський протокол та декларації, що і стало приводом до початку Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. [7, с. 1].

У газеті вміщено текст імператорського маніфесту від 12 квітня 1877 р. про оголошення війни Османській імперії. В ньому, зокрема, зазначалося: «Исчерпав до конца миролюбие Наше, Мы вынуждены высокомерным упорством Порты приступить к действиям более решительным. Турция, отказом своим, поставляет Нас в необходимость обратиться к силе оружия» [8, с. 1].

Головні бойові дії Російсько-турецької війни розгорнулися на Балканах. Крім того, війна охопила Кавказ, Дунай та Чорне море. Від самої її початку на сторінках «Черниговских губернских ведомостей» з'являються публікації про перебіг подій, «Война объявлена и российские войска вступают в пределы Турции: «того требуют и чувство справедливости, и чувство собственного нашего достоинства». 13 квітня 1877 р. російські війська ввійшли на територію Османської імперії, захопили Рені, подолавши за добу 70 верст [9, с. 1]. Повідомлялося про заснування «Общества опеки о больных и раненых воинах» [10, с. 1].

На шпальтах газети також з'явилася рубрика «Телеграммы международного телеграфного агентства», де висвітлювався перебіг Російсько-турецької війни очима кореспондентів у Константинополі, Відні, Лондоні, Парижі, Брюсселі.

Газета інформувала, що населення імперії надавало підводи для потреб діючої армії та перевезення хворих з військових частин у лікарні та шпиталі. Це оплачувалося населенню контрамарками або готівкою [11, с. 1].

З перших днів війни у шпиталях не вистачало медичного персоналу. Було прийнято рішення залучити до цієї справи монахинь та послушниць. Так, у Чернігівській губернії по дві монахині чи послушниці від Чернігівської єпархії Ніжинського, Гамаліївського, Каменського та єдиновірських Макасовського та Малино-Островського монастирів направлялися до Ніжину для навчання протягом 2–3 тижнів у наданні медичної допомоги пораненим за кошти власного монастиря. Ігумені Ніжинського Введенського жіночого монастиря Смарагді було доручено відкрити в монастирському будинку лікарню на 8 ліжок для хворих і запросити туди лікаря та фельдшера [12, с. 3].

Конотопська міська дума запропонувала відкрити шпиталь на 100 ліжок, а також одностаино ухвалила рішення про утримання за рахунок міста 10 хворих. Для цієї мети було виділено 1500 руб. [13, с. 2]. Лікарі, які були присутні на засіданні, міський І. В. Бодилевський та вільно практикуючий Н. К. Таравинов, заявили про свою готовність безкоштовно лікувати хворих [14, с. 4].

Чернігівське місцеве управління Товариства Червоного Хреста до 1877 р. збирало на користь слов'ян, які боролися за свою незалежність 2565 руб. З початком війни воно приступило до створення у Чернігівській губернії шпиталів на 600 ліжок. Перші лазарети Товариства Червоного Хреста були відкриті по лінії руху санітарних потягів по Курсько-Київській залізниці у Ніжині та Конотопі. У першому при сприянні губернського земства і Ніжинського Введенського жіночого монастиря був відкритий лазарет на 200 ліжок. Пізніше у Ніжині був відкритий другий шпиталь на 70 ліжок. У Конотопі при сприянні Конотопського земства було відкрито лазарет на 100 ліжок. У кінці 1877 р. у Кобижчі було відкрито шпиталь на 50 ліжок. Крім того, були обладнані допоміжні лазарети. До них відносились шпиталі у Чернігові у будівлях «богоугодных заведений» на 50 ліжок, в Мені – на 25 ліжок, у с. Хриповці біля Городні – на 30 ліжок. Наприкінці 1877 р. останній лазарет був закритий, а на його місці відкрито шпиталь місцевого управління в Городні у приміщенні земської лікарні. До 1 січня 1878 р. у Чернігівській губернії знаходилось 7 лазаретів Товариства Червоного Хреста на 475 ліжок [15, с. 1].

На початку лютого 1877 р. побачив світ збірник «Славянские думы и голоса», присвячений боротьбі слов'ян Балканського півострова з турецькими поневолювачами, куди ввійшли 70 віршів російських, болгарських, сербських, чорногорських, чеських, галицьких, польських, словацьких і хорватських поетів [16, с. 4].

З 26 квітня 1877 р. з дозволу начальника губернії, відкрив свою діяльність Чернігівський дамський комітет «Общества опеки о больных и раненых воинах». Головою була обрана дружина губернатора К. М. Дараган, заступником її Н. Д. Глібова та секретарем С. Н. Глібова. Того ж таки дня відкрилася майстерня для шиття білизни для шпиталю та виготовлення іншого санітарного приладдя для лазаретів Товариства Червоного Хреста. На роботу до майстерні були запрошені усі бажаючі. Населення заохочувалося до матеріальних та грошових пожертв [17, с. 2].

Тижневик також інформував про те, що 27 квітня 1877 р. був проведений благодійний музично-драматичний вечір з живими картинами, організований у Чернігові членами «Общества опеки о больных и раненых воинах». У цей вечір було зібрано пожертв на суму 419 руб. 40 коп. [17, с. 2].

На сторінках часопису з'являлися статті, присвячені культурним та етнічним особливостям різних балканських народів, покликані викликати співчуття у народу та заохотити кожного як до різного роду пожертв на користь слов'ян Балканського півострова, так і до вступу до лав діючої російської армії [18, с. 1].

Значними були пожертви населення Чернігівської губернії. У Стародубському повіті різними особами було перераховано на користь нужденних родин слов'ян Балканського півострова 263 руб. [19, с. 2–3]. Від чиновників та викладачів Чернігівської чоловічої гімназії отримано 239 руб., від учнів тієї ж гімназії – 68 руб. 30 коп. Селянами Талалаївської та Дроздівської волостей Ніжинського повіту з власних запасів борошна заготовлено і передано для військ діючої армії першою – 700 пудів, а другою – 391 пудів 10 фунтів сухарів [20, с. 2–3].

На засіданні Стародубської міської думи 10 травня було прийнято рішення про пожертвування на користь Товариства Червоного Хреста 500 руб. [21, с. 3]. Козаки та селяни Карильського, Работинського, Рожевського сільських товариств Коропської волості Кролевецького повіту вирішили пожертвувати на потреби армії: Карильське та Работинське товариства – 420 пудів житнього борошна, а Рожевське – 500 пудів жита у зернах та зобов'язалися доставити хліб до найближчої залізничної станції на своїх підводах [22, с. 2].

У «Черниговских губернских ведомостях» повідомлялося про цікавий випадок, який відбувся 14 лютого 1878 р. на станції «Ніжин» Києво-Курської залізниці, куди прибув санітарний потяг з 15 важкохворими нижніми військовими чинами. Вони були прийняті до Ніжинського шпиталю. Серед них був рядовий Іван Власов у якого був великий чорний шкіряний дорожній саквояж. Він розказав, що знайшов його на вулиці 22 січня у м. Зимниці і, недовго думаючи, забрав з собою. Прийшовши до будинку, де провів ніч, відкрив саквояж та витяг звідти два імперіали. Експерти оцінили знахідку рядового І. Власова у 30 000 руб. У саквояжі знаходились особисті речі власника О. І. Якобсона, документи, цінні папери та іноземна валюта [23, с. 2–3]. 12 березня 1878 р. у тижневику з'являється стаття передрукована з «Голосу» (Одеса) про те, що О. І. Якобсон загубив у Зимниці портфель, в якому було 30 000 руб. Було прийнято рішення до кінця слідства не випускати І. Власова з Ніжина [24, с. 3].

19 лютого 1878 р. у Сан-Стефано між Російською та Османською імперіями було підписано прелімінарний мирний договір, який складався з 29 статей. За цим документом Порта визнавала незалежність Сербії, Румунії та князівства Чорногорії. Болгарія утворювала князівство з християнським урядом. Зазначалося, що Оттоманські війська не будуть більше знаходитися у Болгарії, а існуючі фортеці будуть знищені. Чисельність окупаційного російського корпусу, який складався з 6 дивізій піхоти і 2 кавалерій, не повинен був перевищувати 50 тис. чоловік і утримувався за рахунок зайнятої країни. Ці військові частини зберігали сполучення з Російською імперією не тільки через Румунію, але й через чорноморські порти Варну і Бургас, де вони могли встановити необхідні склади. Через те, що Османська імперія не могла виплатити царському уряду контрибуцію в розмірі 1410 мільйонів руб., 1100 мільйонів руб. їй списувалося за певні територіальні поступки на користь Російської імперії. Жителі цих територій протягом 3 років могли продати майно та переїхати на територію Османської імперії. Після цього періоду вони оголошувалися російськими підданими. У договорі зазначалося, що Босфор та Дарданелли будуть відкриті, як під час війни, так і під час миру. Порта зобов'язалася не влаштовувати блокади портів Чорного та Азовського морів [25, с. 1–4].

Весною 1878 р. значно загострилися відносини між Сполученим королівством Великої Британії та Ірландії і Російською імперією. Поява англійської ескадри у Безикській бухті біля входу у Дарданелли викликала занепокоєння в Петербурзі. «На водах Мраморного моря появились грозные военные корабли сильнейшей морской державы. На крайнем западе Европы начали быстро и открыто готовится к войне. При изобилии денег приготовления эти достигли громадных успехов» [26, с. 1]. З

цього приводу російський уряд оголосив про збір пожертв на розбудову флоту. Деякі з членів Чернігівського дамського комітету при співпраці з дружиною губернського предводителя дворянства А. М. Неплюєвою та іншими сторонніми особами влаштували під час дворянських виборів дамський базар і зібрали на користь флоту 500 руб. [27, с. 3].

З 1 червня по 1 липня 1878 р. проходив Берлінський конгрес. По закінченні якого було підписано Берлінський трактат, який складався з 64 статей та суттєво змінив положення Сан-Стефанського договору. Північна Болгарія ставала князівством з християнським урядом, а новостворена Східна Румелія отримала автономію під безпосередньою політичною та військовою владою Османської імперії [28, с. 1–3]. Російський уряд зобов'язувався протягом 3 місяців вивести свої війська через Румунію і повністю звільнити це князівство. Порта обіцяла ввести на о. Крит «Органический устав» 1868 р. Провінції Боснії та Герцеговини передавалися під управління Австро-Угорської імперії. Усіма сторонами конфлікту визнавалася незалежність Чорногорії та Сербії. Князівство Румунія поступалося Російській імперії частиною Бессарабської території. Острови, які складали дельту Дунаю, а також о. Зміїний, Тульчинський санджак приєднувалися до Румунії [29, с. 1–3].

Російсько-турецька війна 1877–1878 рр. не була військовою кампанією за незалежність слов'янських народів Балканського півострова. Це був переділ сфер впливу та розподіл територій ослабленої Османської імперії. Великі європейські держави та Російська імперія не переймалися долею слов'янських народів, які боролися за незалежність. Хоча Російська імперія і вела війну під гаслом допомоги братньому слов'янському народу, але робила це задля власної вигоди та заохочення до участі у військових подіях усіх верств населення країни, у тому числі й мешканців Чернігівської губернії. «Черниговские губернские ведомости» є важливим джерелом для поглиблення дослідження Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. та її впливу як на населення Чернігівської губернії, так і всієї імперії.

Джерела та література

1. Тупота О. Кримська війна 1853–1856 рр. в історії Чернігівської губернії (за матеріалами газети «Черниговские губернские ведомости») / О. Тупота // «Кримська війна»: історія та уроки. 1853–1856 рр.». – Севастополь, 2013. – С. 216–220.
2. Чернигов, 1 января // Черниговские губернские ведомости (далі ЧГВ). – 1878. – № 1, 1 января. – Особое прибавление. – С. 1–4.
3. Русско-турецкая война 1877–1878 гг.: Забытая и неизвестная / [автор-сост. Н. Н. Воробьева]. – Харьков, 2013. – 347 с.
4. Чернигов, 6 января // ЧГВ. – 1877. – № 2, 9 января. – Особое прибавление. – С. 1–4.
5. От настоящего сербского, в Москве, подворья // ЧГВ. – 1877. – № 5, 28 января. – Особое прибавление. – С. 1.
6. Чернигов, 1-го января. Из Стародуба // ЧГВ. – 1877. – № 1, 4 января. – Особое прибавление. – С. 3–4.
7. Циркуляр государственного канцлера российским послам в Берлине, Вене, Париже, Лондоне и Риме от 7 апреля 1877 г. // ЧГВ. – 1877. – № 17, 24 апреля. – Особое прибавление. – С. 1.
8. Височайший манифест Божий милостью Мы, Олександр второй, император и самодержавец всероссийский, цар Польский, великий князь Финляндский, и прочая, и прочая, и прочая // ЧГВ. – 1877. – № 16, 17 апреля. – Часть официальная. – С. 1.
9. Чернигов, 22 апреля // ЧГВ. – 1877. – № 17, 24 апреля. – Особое прибавление. – С. 1–4.
10. Чернигов, 30 апреля // ЧГВ. – 1877. – № 18, 1 травня. – Особое прибавление. – С. 1–4.
11. О порядке вознаграждения обывателей за взываемые от них для военных потребностей подвод, и о перевозке больных из военных частей в полковые лазареты, больницы и госпитали // ЧГВ. – 1877. – № 3, 16 января. – Часть официальная. – С. 1.
12. Чернигов, 4 февраля // ЧГВ. – 1877. – № 6, 6 февраля. – Особое прибавление. – С. 1–4.
13. Пожертвования по губернии // ЧГВ. – 1877. – № 20, 15 травня. – Особое прибавление. – С. 2–3.
14. Чернигов, 30 апреля. Из Конотопа // ЧГВ. – 1877. – № 18, 1 травня. – Особое прибавление. – С. 4.
15. Чернигов, 15 апреля // ЧГВ. – 1878. – № 16, 15 апреля. – Особое прибавление. – С. 1–4.

16. На днях вышел в свет и продается столь желанный в настоящее время сборник под названием «Славянские думы и голоса» // ЧГВ. – 1877. – № 6, 6 февраля. – Особое прибавление. – С. 4.
17. Чернигов, 30 апреля // ЧГВ. – 1877. – № 18, 1 травня. – Особое прибавление. – С. 1–4.
18. Чернигов, 7 мая // ЧГВ. – 1877. – № 19. – 8 травня. – Особое прибавление. – С. 1–4.
19. Шугуров Н. Из Стародубьского уезда / Н. Шугуров // ЧГВ. – 1877. – № 11, 13 марта. – Особое прибавление. – С. 2–3.
20. Чернигов, 7 мая // ЧГВ. – 1877. – № 19, 8 травня. – Особое прибавление. – С. 1–4.
21. Отдел II местный // ЧГВ. – 1877. – № 23, 5 червня. – Часть официальная. – С. 2–3.
22. Пожертвования по губернии // ЧГВ. – 1877. – № 24, 12 червня. – Особое прибавление. – С. 1–2.
23. Чернигов, 25 февраля. Нежин // ЧГВ. – 1878. – № 9, 26 февраля. – Особое прибавление. – С. 2–3.
24. Периодическая печать о Черниговской губернии // ЧГВ. – 1878. – № 11, 12 марта. – Особое прибавление. – С. 3.
25. Действия правительства // ЧГВ. – 1878. – № 12, 19 марта. – Часть официальная. – С. 1–4.
26. Извещение о сборе пожертвований на устройство добровольного флота // ЧГВ. – 1878. – № 21, 21 мая. – Особое прибавление. – С. 1.
27. Отче Черниговского дамского комитета за май и июль // ЧГВ. – 1878. – № 28, 9 июля. – Особое прибавление. – С. 3.
28. Берлинский договор // ЧГВ. – 1878. – № 29, 16 июля. – Особое прибавление. – С. 1–3.
29. Берлинский договор // ЧГВ. – 1878. – № 30, 23 июля. – Особое прибавление. – С. 1–3.

Ольга Сидоренко

СОБЫТИЯ РУССКО-ТУРЕЦКОЙ ВОЙНЫ 1877–1878 ГГ. НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТЫ «ЧЕРНИГОВСКИЕ ГУБЕРНСКИЕ ВЕДОМОСТИ»

В статье на основе анализа материалов газеты «Черниговские губернские ведомости» раскрыты степень и характер влияния Русско-турецкой войны 1877–1878 гг. как на развитие Черниговской губернии, так и всей Российской империи. Актуальность работы обусловлена необходимостью углубления исследований военного конфликта, используя материалы еженедельника.

Ключевые слова: Российская империя, Русско-турецкая война 1877–1878 гг., Черниговская губерния, «Черниговские губернские ведомости».

Olha Sydorenko

EVENTS OF THE RUSSO-TURKISH WAR 1877–1878 ON PAGES OF THE NEWSPAPER “CHERNIGOVSKIYE GUBERNSKIYE VEDOMOSTI”

The article is devoted to highlighting the degree and character of the Russo-Turkish War 1877–1878, its influence as on the development of Chernihiv province as the whole Russian Empire basing on the analyze of “Chernigovskie gubernskie vedomosti”. The importance of this research is caused by the necessity to deepen investigations of the military conflict using materials of the weekly.

Key words: Russian Empire, Russo-Turkish War 1877–1878, Chernihiv province, “Chernigovskie gubernskie vedomosti”.

УДК 94[(477)+(474.5)]:378.4(477.74-21)«1865/1920»

Олег Дьомін

СТАНОВЛЕННЯ ЛИТУАНІСТИКИ ТА УКРАЇНІСТИКИ В НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглядається питання формування в контексті розвитку російської політичної історіографії нових наукових дисциплін литuanістики та україністики. Засвідчено становлення україністики в Новоросійському університеті у тісному зв'язку з литuanістикою.

Ключові слова: литuanістика, україністика, Новоросійський університет, друга половина ХІХ ст.